

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LUHUHI/THAFAMUHWWE 2014

MEMORANDAMU

MARAGA: 80

Memorandum uyu u na masiatari a 23.

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI**VHURENDI HO RANDELWAHO/GUDELWAHO****MBUDZISO 1 (Mbudziso ndapfu)****NELSON-MANDELA – LR NDHLOVU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re magumoni a memorandumu uyu.

Marangaphanda:

Thalutshedzo ya tshirendo ndi zwine tshirendo tsha amba zwone. **Ndima/tshitanza** i faredza muhumbulo wo fhatwaho nga vese/mitaladzi. **Mutevhetsindo** ndi ndila ine tshirendo tsha elela ngayo musu tshi tshi rendwa. Tshi nga rendwa nga u tavhanya zwi tshi bva kha u takala ha murendi kana tsha rendwa nga u ongolowa zwi tshi bva kha vhudipfi ha murendi musu a tshi iwala tshirendo tshawe.

Mutumbu:

Tshirendo itshi tshi amba nga ha vhutungu he Vho-Mandela vha tangana naho u bva vhutukuni havho na musu vha tshi tambudziwa nga muvhuso wa tshitalula. Murendi u vhilahela nga u vhona vhathu vha tshi tambudza murangaphanda wa lushaka vha sa zwi divhi. Hezwi zwi ita uri tshirendo tshi rendwe nga ndila ya u ongolowa ngauri murendi ho ngo takala.

Kha ndima/tshitanza 1, mutevhetsindo ndi wa u ongolowa. Murendi u sumbedza vhutungu he mme a Vho-Mandela vha vhu pfa musu vha tshi bebiwa.

Ndima/tshitanza 2, murendi u sumbedza vhutungu he Vho-Mandela vha tangana naho malisoni vha tshe mutuku. Hezwi zwi ita uri ndima heyi i rendwe nga u ongolowa.

Ndima/tshitanza 3, murendi u sumbedza tshituhu tshe Vho-Mandela vha itelwa tshone nga muvhuso wa tshitalula u tshi vha valela Robben Island na u tambudzelwa pfunzo ya Bantu Education. Mutevhetsindo une ra u wana kha ndima heyi ndi wa u ongolowa ngauri hu na vhutungu vhune murendi a khou vhu pfa nga u tambudziwa ha Vho-Nelson Mandela.

Kha ndima/vese 4, mutevhetsindo ndi une wa ongolowa. Murendi u pfa vhutungu a tshi vhona Vho-Nelson Mandela vho tambudziwa nge vhathu vha shaya ndivho ya u ri ndi murangaphanda o dinetshedzelaho u tshidza vharema.

Mapendelo:

Murendi o kona u shumisa ndima na mutevhetsindo nga ndila ine zwa tutuwedza thalutshedzo ya tshirendo itshi – mitaladzi ya ndima i elela nga u ongolowa ngauri tshirendo tshothe hetshi tshi dzikusa vhutungu musi ri tshi pfa nga ha u tambula ha Vho-Mandela.

[10]

MBUDZISO 2 (Mbudziso pfufhi)

- 2.1 'Nda tamba nda tambuluwa' kana 'Mitodzi yo bva ya fhalala'. (1)
- 2.2 U khou amba uri tsireledzo o i wana kha Mudzimu naho o lovhelwa nga mme a tshe mutuku. (1)
- 2.3 Uri nwana arali o lovhelwa nga mme a tshe mutuku u aluwa a tshi tambula nga u shaya thikedzo yo fhelelaho/U felwa nga mme u tshe lushie/mutuku ndi zwithu zwi vhavhaho/pfisaho vhutungu vhukuma. (2)
- 2.4 C/Yo tutshelwa nga mme. (1)
- 2.5 Lifanyisi – mapfura a nakisa muthu, murendi u tama u vha wavhudi/zwi mu nakele vhunga vhañwe vhatu naho o bebwa e tsiwana. (3)
- 2.6 Ee, ngauri nyimele ye ya vha i khayoy ya u lovhelwa nga mubebi e lushie i a pfisa vhutungu. Nwana muñwe na muñwe a tshi aluwa u toda mubebi tsini. (2)

[10]

MBUDZISO 3 (Mbudziso pfufhi)

- 3.1 Lumongwe. (1)
- 3.2 Zwi amba u vha na thumbu. (1)
- 3.3 Uri muthu a tshi ita zwithu zwivhi o dzumbama a tshi ri a zwi nga vhoneali, zwi a bvela khagala a fhedza o wela khomboni/zwo divhea/Nwana a tshi kaidziwa kha pfe ngauri u sa pfa hu tunya mavhudzi. (2)
- 3.4 B/a tshi pfana na vhatukana vhanzhi. (1)
- 3.5 Lifanyamuthu – shango li fanyiswa na muthu, li a 'fhisa', na 'vhutshilo' vhu ofhisaho. Nwana hoyu nga u sa pfa a tshi kaidzwa, zwino shango lo mu 'fhisa', o tangana nazwo/u khou pfa vhutungu. (3)
- 3.6 Hai, o tou tshila vhutshilo vhu si havhudi ene muñe o dzumbama a tshi vhone u nga a zwi nga bveli khagala/Ho ngo pfa vhabebi vha tshi mu kaidza uri a songo ita zwa vhatukana/vhudzekani. (2)

[10]

MBUDZISO 4 (Mbuziso pfufhi)

- 4.1 'mugobi'. (1)
- 4.2 Uri o sia vhana vhawe vha tshe vhatuku. (1)
- 4.3 Uri vhana vha lovhelwaho nga mubebi vha tshe vhatuku vha sala vha tshi tambula nga u shaya thikhedzo ya mubebi/U felwa nga vhabebi vhana vha tshee vhatuku ndi zwithu zwi vhavhaho/pfisaho vhutungu nga maanda/murendi u sasaladza mabulayo a vhabebi a siaho vhana vho no vha zwisiwana. (2)
- 4.4 B/vhulahelwa mme avho. (1)
- 4.5 Lifanyamuthu – u dzhia zwifhondo sa vhana vhane vha kaidzwa vha pfa; u khou vha kwengweledza uri vha fhumule u lila vhunga ndifhedzo i tshi do bva ha Mudzimu. (3)
- 4.6 Ee, ngauri vha shaya tsireledzo na lufuno lwa mubebi nge vha vhulahelwa mme nga muvhi. (2)

[10]**VHURENDI VHU SONGO GUDELWAHO/RANDELWAHO****MBUDZISO 5** (Mbuziso ndapfu)**IWE MUNNA WEE!: LR NDHLOVU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re magumoni a memorandum uyu.

Marangaphanda:

Kunangele kwa maipfi ndi ndila ine murendi a nanga maipfi o pfumaho/kamataho vhurendi. Maipfi enea a vha a songo dowelea. **Limudi** ndi zwine murendi a dipfisa zwone tshirendoni tshawe.

Mutumbu:

Murendi ha ngo takala. U khou sasaladza zwiito zwa munna zwo bvaho ndilani zwine zwa nengisa na u sa tangedzea. Kutshilele kwawe na kwa mmbwa a zwo ngo fhambana. U ita zwa vhudzekani na vhana vhatuku na zwutukana a tshi phadaladza malwadze. Murendi u tama munna hoyu mulayo u tshi mu dzhiela vhukando. U bveledza muhumbulo hoyu, murendi o shumisa maipfi o pfumaho vhurendi a tevhelaho:

- Likumedzwa la zwihevhehevhe – u solelwa mishumo mivhi.
- Zwikongomoti – vhatu vha si na mushumo nahone vha sa dzhielwi ntha.
- Mishumo i bvulaho na zwiambaro – zwiito zwi shonisaho zwa muthu.

- Zwikhotho – kutshilele ku fanaho na kwa mmbwa ya nduna.
- Thurumudzha maleri – u bvula zwiambaro zwa vhana vhatuku u sa londi u tshi todou ita zwa vhudzekani.
- Shango nga li u pfe mare – vhatu vha tea u mu nyalela zwiito zwawe
- Nongokanywe – u katudziwa kha zwiito zwivhi nga u dzhielwa vhukando nga mulayo/ha tsha do vhona/u si tsha vha na nyemulo.
- Matanza – u nengisa ha zwiito zwivhi/kutshilele ku si kwavhudi kwa munna
- Ragaladza – u ita zwa vhudzekani na zwitukana zwiituku nga ndila ya u kombetshedza.
- Gobela – u phadaladza malwadze.

Mapendelo:

Murendi o kona kunangele kwa maipfi nga ndila i fushaho lune kwa tutuwedza limudi tshirendoni itshi. Maipfi haya a bva kha muthu a songo takalaho, o sinyuwaho, ane a khou gwalaba na u sasaladza zwiito zwi shonisaho zwa vhana vhanwe fhanu shangoni.

[10]

MBUDZISO 6 (Mbudziso pfufhi)

- 6.1 Mutaladzi/vese 3: 'Wa solwa na nga zwikongomoti zwa shango'. Ndi ipfi 'zwikongomoti'. (2)
- 6.2 Mitaladzi/vese 14 – 15: 'Hune iwe wa ragaladza na zwitukana malaloni au' na 'Zwitshili zwa malwadze wa gobela sa luvhele'. (2)
- 6.3 Zwiito zwa munna hoyu a zwo ngo fhambana na zwa mmbwa ya nduna ngauri u ita zwa vhudzekani na zwana zwiituku zwi sa athu swika u lugela u ita zwa vhudzekani. (2)
- 6.4 Lifanyisi – u fanyisa u nengisa ha zwiito/kutshilele kwa munna hu fanaho na u nengisa ha matanza. (2)
- 6.5 Ee, hu na vhanna vhane vha tshila nga ndila yeneyi vha tshi ita zwa vhudzekani na zwana zwiituku vha tshi phadaladza malwadze. (2)

[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA**MBUDZISO 7 (Mbudziso ndapfu)*****TSHI DO LILWA – NE PHASWANA***

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re magumoni a memorandumu uyu.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Arali e kha khoudu 6-7 u wana maraga 4
- Arali e kha khoudu 4-5 u wana maraga 3
- Arali e kha khoudu 1-3 u wana maraga 2

Marangaphanda:

Muanewa **dendele** ndi muanewa ane zwiitei zwinzhi zwa mona nae kana zwa kwama ene buguni. Ndi ene ane a vha na thaidzo buguni. **Khudano** ndi u lwa kana u fhambana ha vhaanewa buguni zwi tshi nga bva kha kuhumbulele, nyito, mvelele na kutshilele. Hu na khudano ya nga ngomu na ya nga nnda. Ya nga ngomu i bvelela muhumbuloni wa muanewa (musi mihumbulo i tshi khou lwedzana). Ya nga nnda i bvelela musi vhaanewa buguni vha tshi tou farana kana u semana na musi vha khou vhangisana, kana u lwela vhuimo, kana u vhivhana, nz.

Mutumbu:

Muanewa dendele ndi Vho-Luvhone ngauri ndi vhone vhane zwiitei zwinzhi zwa disendeka khavho. Fhedzi-ha ri nga si ambe Vho-Luvhone ra sia Vho-Emeli vhunga vha mutani muthihi. Vho-Emeli ndi vhone muvhangi wa khudano dzine ra dzi wana nganeani iyi. Khudano dzine ra dzi wana nganeani iyi ho dalesa dza nga nnda. Kutshilele kwa Vho-Luvhone kwa u kundelwa u dzhia vhuimo havho sa thoho ya mutani, ku ri disela khudano dzi tevhelaho.

- Kutshilele kwa Vho-Emeli kwa u vha na vuhovheleli na u funesa zwithu zwa nthesa ku vhangisa khudano mutani wa ha Nethulwe.
- Mutani wa ha Nethulwe hu vha na zwiokolodo zwinzhi zwine Vho-Luvhone sa thoho ya mutani vha balelwa u zwi badela.
- Vha fhambana na musadzi wavho zwi tshi itiswa nga u balelwa u dzhia vhudifhinduleli sa thoho ya mutani.
- U vhona u anda ha zwiokolodo Vho-Luvhone vha ya banngani u ya u toda thuso ya masheleni, fhedzi vha fhedza vho fhambana na muhulwane wa banngani nge vha dziwa masheleni.
- U vhona zwo rali, vha ya kha Luambo wa ramabindu u toda thuso ya masheleni, na henefha zwa konda, vha fhedza vho fhambana.

- Vho-Luvhone vha halifhela mufumakadzi wavho we a vha a tshi khou vha vhudza nga tshikolodo tsha vhengeleni la zwiambaro, lwe vha fhedza vho laṭa na founu fhasi, vha lidza na tsaṅwa.
- Vho-Luvhone vha fhuredzwa nga fobvu Dzhalagoma vha vho ḍidzhenisa kha zwa vhugevhenga. Hezwi zwi ita uri vha lwe na mulayo.
- Vho-Luvhone vha fhambana na mufumakadzi wavho nge vha vha vhudza uri vha ḍiita poswo ya Sibasa musi vha tshi ṭanganedza luṅwalo lwe vha fhiwa nga ṅwana uri vha ye u fha mme awe. Vho ḍo dzhena mbitini lwe Vho-Emeḷi vha fhedza vho tou humbela na pfarelo.
- Vho-Luvhone vha balelwa u shuma mishumo ya tshikolo nga u ḍidzhenisa kha zwa vhugevhenga zwa ita uri vha fhambane na ṭhohoyatshikolo, ha vha u vhasa mulilo.
- Vho-Luvhone vha reilela magevhenga vha tshi enda vha tshi tswa na u pwasha dzibannga vha tshi khou lwa na mulayo hezwi ha vha u ḍiokela masimbe ṅṅha ha ṭhoho.
- Vho-Luvhone vha vho vha na mbilaelo ya uri vha khou khoḍelwa u vha mureili wa ndele kha mushumo wa vhugevhenga madzuloni a u vha 'luvhone' kha/lwa lushaka, luvalo lu khou lwa navho hafha (khuḍano ya muhumbulo).
- Vho-Luvhone vha dovha hafhu u fhambana na ṭhohoyatshikolo vhe vha vha vha tshi khou vha humbela uri vha songo litsha mushumo, vhone vha vha vhudza uri a vha ṭoḍi u dzheniswa kotho sa muthu o vhulayaho muthu.
- Vho-Luvhone na Vho-Emeḷi mufumakadzi wavho vha lwa na mulayo nga u ḍidzhenisa kha zwa vhugevhenga (u rengisa mbanzhe, u homboka, nz.).
- Kutshilele kuvhi kwa Vho-Luvhone ku ita uri vha fariwe nga murahu ha musi Dzhalagoma o dzhenwa nga muya wa Mudzimu, a vho ambulula vhuvhi hoṭhe he a vha a tshi khou ita navho. Vha fhedza vho farwa vha valelwa kothoni.

Mapendelo:

Muṅwali o kona u ri bvisela kutshilele kwa Vho-Luvhone nga ṅḍila i fushaho lune kwa ṭuṭuwedza khuḍano nganeani iyi. Vhone na mufumakadzi vho mbilimbidana na khuḍano hedzi dza fhedza dzo vha kunda lwa u isa kothoni.

[25]

MBUDZISO 8 (Mbuziso pfufhi)

TSHI DO LILWA – NE PHASWANA

- 8.1 - Vha khou vhilahela nga thundu yavho ine ya khou ṭoḍou rengiswa.
 - Zwe Luambo a vha vhudza uri vhadededzi a vha holi.
 - U sa kona u wana masheleni a u badela.
 - U andadzwa kha guranda u itela u rengiswa ha ndaka yavho.
 (Zwiṅwe na zwiṅwe zwivhili)

(2)

- 8.2 Ndi musi vha tshi khou gungula nge Luambo a vha dzima tshelede ya u rengulula thundu dzavho, ngeno vha tshi humbula uri a nga da a dzi renga/Vho sinyutshela Luambo ane madzuloni a u vha thusa, a vho humbula u tou vha khokhovhedza tshothe. (2)
- 8.3 Vhothe vha na vuhovheleli ha u funesa tshelede nnzhi. (2)
- 8.4 Vhutamatama ho kalulaho ha zwa madzanga na vhugevhenga zwi a wedza muthu khomboni/vhugevhenga a hu vhuedzi tshaho. (2)
- 8.5 Vho ya u toda thuso ya tshelede banngani na kha Luambo. (2)
- 8.6 Vha fhambana ngauri Vho-Emeli vha tou vha tshigevhenga tsha tsiko, ngeno Vho-Luvhone vho tou dzheniswa nga thoho nga riwambo wa yone milandu. (2)
- 8.7 Vho-Emeli vho pfa vho tshuwa nga maanda nga zwe zwa bvelela kerekeni vha tshi humbula uri ndi hone vho wanala vha do farwa vhunga Dzhalagoma o phula tshiphiri tshothe. (1)
- 8.8 Ndi ngauri vho vha vho ya hothe he vha vha vha tshi khou humbula uri vha do wana thuso ya tshelede, fhedzi zwe vhutoto/zwa bala. (2)
- 8.9 Vho farwa nga mapholisa vha fhedza vho vha valela kothoni. (2)
- 8.10 A vha ofhi zwithu/a vha na luvalo, arali vha tshi khou ita tshithu a vha londi uri mvelelo dza hone dzi nga vha dzifhio/a vha vhavhaleli munna wavho, vha funesa madzanga (na zwiinwevho zwi pfallaho). (2)
- 8.11 C/O vha a tshi khou toda u renga thundu dzavho. (1)
- 8.12 Vhudifari ha Vho-Luvhone a vhu pfali, vha sokou fhumula vha si ambe tshithu Vho-Emeli vha tshi ita zwikolodo zwi tshi dala mudini vha sa vha kaidzi/a vha na vhudifhinduleli sa thoho ya mudini. (2)
- 8.13 U lingedza nga ndila dzothe u toda thuso ya tshelede ine i nga lifha zwikolodo hu si u toda nga ndila ya u didzhenisa kha zwa vhugevhenga lini. (3)

[25]

MBUDZISO 9 (Mbudziso ndapfu)*BULAYO LO TALIFHAHO – AW MAGAU*

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re magumoni a memorandumu uyu.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Arali e kha khoudu 6-7 u wana maraga 4
- Arali e kha khoudu 4-5 u wana maraga 3
- Arali e kha khoudu 1-3 u wana maraga 2

Marangaphanda:

Muanewa **dendele** ndi muanewa ane zwiitei zwinzhi zwa mona nae kana zwa kwama ene buguni. Ndi ene ane a vha na thaidzo buguni.

Khudano ndi u lwa kana u fhambana ha vhaanewa buguni zwi tshi nga bva kha kuhumbulele, nyito, mvelele na kutshilele. Hu na khudano ya nga ngomu na ya nga nnda. Ya nga ngomu i bvelela muhumbuloni wa muanewa (musi mihumbulo i tshi khou lwedzana). Ya nga nnda i bvelela musi vhaanewa buguni vha tshi tou farana, u semana, na musi vha tshi tou lwa, kana u lwela vhuimo, kana u vshivhana,nz.

Mutumbu:

Nganeani iyi mutambi dendele ndi Vho-Joel Lugisani vha Tshiozwi. Kutshilele kwavho kwo vhangha khudano ngauri vha imelela ngoho. Vho-Mandiwana na lugwada lwavho vha a zwi sanda hezwi. Hezwi zwi ita uri vha vhe na vivho na vengo lwe vha fhedza vha tshi tovhola Vho-Lugisani.

- Vho-Joel Lugisani vha imelela Sandani Mawelewele kha mulandu wa u pfi ho ngo badela tshelede, vha mbo di kudana na vhavenda Vho-Langanani Mandiwana na vhamusanda Vho-Mukhotho.
- Vha dovha hafhu vha imelela Khumela Rabambukwa kha mulandu wa u pfi o fhisa mudu wa Vho-Tshikweta ngeno hu vhone vhone vho tou fhisa, zwa ita uri vha kudane na Vho-Mandiwana khathihi na Vho-Mukhotho.
- Ri wana vha tshi kudana na Vho-Sam Mamidze musi vha tshi ri sa mufunzi kha vha farele Phundulu we a vha sukumedzela dindini vha huvhala kha shama.
- U nea vhutanzi ha uri Vho-Marita ndi vhone vho lumaho Vho-Mmbi kha tswaro hu si mmbwa, Maphangule; hezwi zwa nanisa khudano na vengo.
- Vho-Lugisani vha hana mitambo ya sialala vha ri kha ri lingedze ya musalauno uri hu bviswe vhatukana badani zwa ita uri vha kudane na Vho-Mandiwana na Vho-Mukhotho.
- Vho-Lugisani vha funiwa nga Vhamusanda Vho-Mphaga nga u shumesa havho vho diimisela zwa vho ita uri vha vhenziwe nga Vho-Mandwana na lugwada lwavho.

- U tōda havho sunga-sunga kha vhathu zwo vha luṭanya na vhadzulapo vha Dovahoni, ngeno zwo itiswa nga Vho-Mandiwana, Vho-Mukhotho na Vho-Mamidze.
- U bveledzisa havho muvhundu wa Dovahoni zwo ita uri vha vhengiwe nga Vho-Mandiwana na khonani dzavho.
- U zwifheliwa ha Vho-Joel Lugisani musi ho n̄waliwa luṅwalo lwa u pfi vha khou vhangā vhuhosi ha Dovahoni, zwo vha luṭanya na Vho-Nyamalwela Singo na Vhamusanda Vho-Mphaga vhaṅe vha shango.
- Kutshilele kwavho kwa vhuḍi, nahō kwo vha ku tshi sandiwa nga Vho-Mandiwana na lugwada lwavho, kwo ita uri ku vha ḍisele zwivhuya nge vha pfufhiwa nga vhuhosi.

Mapendelo/Magumo:

Muṅwali vho kona u ri bvisela kutshilele kwa Vho-Lugisani nga ndila i fushaho lune kwa tuṭuwedza khudano nganeani iyi. Vhathu vha lwa na u sanda uyo a imaho na ngoho, a shumelaho vhathu, nahone a ḍisaho tshanduko/mvelaphanda shangoni. [25]

MBUDZISO 10 (Mbudziso pfufhi)

BULAYO LO TALIFHAHO – AW MAGAU

- 10.1 -Vho hudza miḍi u bva kha ya 20, zwino yo no vha 600
-Vho fhatisa tshikolo na kiliniki
-Vho bwisa maḍi
-Vho itisa mabindu manzhi. (Zwivhili fhedzi) (2)
- 10.2 Ndi nge vha wanala vhe kha vhumbulu ha u vusa muhifhifhiri kha la Dovahoni. (2)
- 10.3 Vhoṭhe ndi vharangaphanda vha tshilaho vhe ngohoni, nahone vha tuṭuwedza mvelaphanda shangoni. (2)
- 10.4 Vivho na vengo zwi a wedza muthu khomboni/a zwi vhuedzi tshithu. (2)
- 10.5 -Ndi nge vha pfa uri vho n̄wala luṅwalo lwa u vhangā vhuhosi ha Dovahoni.
-Vha vha humbulela uri vha nga vha vha tshi khou swendelela kha vhaṭanuni vhavho. (2)
- 10.6 Vho-Nyamalwela Singo na Vho-Muofhe vhoṭhe vho dzhenwa nga nyofho vhunga vha sa funi zwa dzi khakhathi. (1)
- 10.7 Vho humbula uri vha ḍo fareliwa nga Vho-Mphaga, la mbo ḍi vha lo lala. (2)
- 10.8 Yo itiswa nga u tshuwa nge vhathu vhanzhi vha vha vha tshi khou imba fhasi ha muri wa muṭovuma. (2)

- 10.9 O do farwa nga mapholisa a fhedza o valelwa dzhele. (2)
- 10.10 Ku vha bvukulula sa muthu a re na vivho na vengo, a sa ambi ngoho ane a dovha a funa u lutanya vhathu. (2)
- 10.11 B/Munna wa kale wa muvhili wo fhateaho zwavhudi. (1)
- 10.12 Hai, a zwi pfadzi ngauri Vho-Mamidze ndi mufunzi, vha fanela u tshila nga ndila ya mulalo, fhedzi a zwo ngo ralo/vha na vhumbulu na u vhulutanyi. (2)
- 10.13 Ndo vha ndi tshi do lingedza nga ndila dzothe uri zwi bvele khagala uri a si nne ndi khou vhangaho vuhosi/Ndo vha ndi tshi do toda thuso mapholisani u ri vha toduluse muthu ane a khou ntshata matope uri a pfiswe vhutungu (kana zwiinwevho zwi pfallaho). (3)
[25]

MBUDZISO 11 (Mbuziso ndapfu)

MAFELADAMBWA – NE SIGOGO

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re magumoni a memorandum uyu.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
- Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
- Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

Marangaphanda:

Muanewa **dendele** ndi muanewa ane zwiitei zwinzhi zwa mona nae kana zwa kwama ene buguni. Ndi ene ane a vha na thaidzo. **Khudano** ndi u lwa kana u fhambana ha vhaanewa zwi tshi nga bva kha kuhumbulele, nyito, mvelele na kutshilele kwavho. Hu na khudano ya nga ngomu na ya nga nnda. Ya nga ngomu i bvelela muhumbuloni wa muanewa (musi mihumbulo i tshi khou lwedzana). Ya nga nnda i bvelela musi vhaanewa buguni vha tshi tou farana, u semana, na musi vha tshi tou lwa, kana u lwela vhuimo, kana u vhivhana,nz.

Mutumbu:

Muaanewa dendele ndi Mawela. Mawela u tshila a tshi sokou wela mafhungo nga nthā a si na vhuṭanzi nao. U sokou didzhenisa zwithuni zwi sa mu kwami. Kutshilele hokwu kwa Mawela kwo mu vhangela khudano dzi si na vhukono.

- Mawela u didzhenisa kha mafhungo a u humbulela Vho-Maemu uri ndi muloi, ngeno a si na vhuṭanzi nazwo; o tou pfa nga makhadzi wawe Vho-Matodzi na mme awe Vho-Sara vha tshi khou sola e hone.
- U thoma u vhenga Vho-Maemu a tshi ri ndi vhone vhane vha khou mu tshivha uri zwithu zwawe zwi si tshimbile zwavhudi.
- Mawela u didzhenisa tshoṭhe kha zwa vhutendatenda ha zwa vhuloi, zwa ita uri a vhangane na Vho-Maemu.
- U nṱwala luṱwalo/vhurifhi ha uri ha nga ḽeli Khushumusi hayani ngauri u do vha o itela Vho-Maemu zwi songo dahō.
- Mawela u diimisela u lifhedza, ndi ngazwo o toḽa makhomurethe a u mu thusa u fhisedzela Vho-Maemu nduni yavho vho edela.
- Mawela u wanetshedzwa a tshi khou toḽa u fhisedzela mudī wa ha ḽialama nga peṱirolō, a farwa a vhoḽhiwa a valelwa nduni nga Vho-ḽialama.
- U ri u farwa, a valelwa dzhele, ha mbo vha u tshinyalelwa nga vhumatshelo hawe tshoṭhe.

Mapendelo/Magumo:

- Muṱwali o kona u bvisela khagala kutshilele kwa Mawela nga ndila i fushaho lune kwa tuṱuwedza khudano nganeani iyi. Kutshilele hokwo kwa Mawela zwi khagala uri kwo mu vhangela khudano dzi sa takuwi, zwi fhedzaho nga musi a tshi farwa a valelwa dzhele; ha mbo vha u moḽa ha vhumatshelo ha uyu nṱwana a songo thanya zwone kha zwa pfunzo. [25]

MBUDZISO 12 (Mbuziso pfufhi)

MAFELADAMBWA – NE SIGOGO

- 12.1 - Vha khou vhilaedzwa nga fhungo ḽa u pomokwa vhuloi.
- Tshiṱwe hafhu ndi u toḽou fhisedzelwa nduni hu si na tshe vha tshinya. (2)
- 12.2 Vho-ḽialama vho mu fara vha mu vhoḽha. (2)
- 12.3 Vho-Nyalufhenene ndi khaladzi a Vho-ḽialama/Ndi khaladzi na khaladzi. (1)
- 12.4 Muthu a songo sokou wela-wela kha mafhungo ane a si vhe na vhuṭanzi nao ngauri zwi a wedza khomboni. (2)
- 12.5 - O nṱwalela luṱwalo Tshisamphiri a ri khushumusi ha nga do i ḽela hayani, u do vha o itela Vho-Maemu zwi songo dahō.
- O toḽa makhomurethe uri a mu thusa kha u fhisedzela Vho-Maemu ngomu nduni. (2)
- 12.6 Vhoṭhe ndi vhathu vhane vha si fune dzikhakhathi. Vha dzulela u khuthadza miṱa yavho. (2)

- 12.7 Vho difhumulela vha lindela mupomoki a tshi tou da ene muṅe u amba zwo mu dinaho. (2)
- 12.8 O pfa Tshisamphiri a tshi ri Mawela o niwala luiwalo a tshi ri u do itela Vho-Maemu zwi songo daho zwine zwa do ita uri a si lele Khushumusi hayani/O vha o tshuwa uri vhabebi vhawe vho langaniwa u do huvhadzwa/u vhulawa/dzhenelwa vhusiku. (2)
- 12.9 O fhedza o fariwa a fhelelwa nga tshikolo/vhumatshelo/o valelwa dzhele. (2)
- 12.10 Muthu a no sokou welawela kha mafhungo ane a sa vhe na vhuṅanzi nao/ha londi uri a do mu dzhenisa khakhathini/Muthu a sa dihumbeleli a kandaho nga nayo dza vhaiwe zwe zwa vhuya zwa mu swikisa kule. (2)
- 12.11 C/Zwithu zwivhi zwa vhuya zwa vhoneala a zwi tsha shavhisa. (1)
- 12.12 Vhu a pfala ngauri a vha todi u sokou didzhenisa kha mafhungo ane vha si vhe na vhuṅanzi nao vha tshi shavha dzikhakhathi. (2)
- 12.13 Ndo vha ndi tshi do mu fara nda mu isa mapholisani uri vha mu dzhieie vhukando ha mulayo (phindulo inwe na inwe i pfalaho). (3)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA**MBUDZISO 13** (Mbudziso ndapfu)**HA U TSA NDI HA U GONYA** – LL Mafenya, NA Milubi**Na zwone zwi a dina** – LL Mafenya**KHA VHA DZHIELE NZHELE:** Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re magumoni a memorandum uyu

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Arali e kha khoudu 6–7 u wana maraga 4
- Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 3
- Arali e kha khoudu 1–3 u wana maraga 2

ADENDAMU**Marangaphanda****Nwongo wa dirama:** ndi muhumbulo muhulwane wa dirama/zwe dirama ya disendeka khazwo.**Tshivhumbeo:** ndi zwe dirama ya fhatiswa zwone ri tshi sedza ntha na mabono khathihi na mufhindulano.**Ndugiselo ya tshiteidzhi:** ndi u lugisela tshiteidzhi musu bono li tshi fhela uri hu kone u tevhela linwe musu dirama i tshi khou tambuwa zwi kwama na khositshumu (zwiambaro, mavhone, mibvumo/muzika na kushumisele kwa thekholodzhi).

Mutumbu

NWONGO:

- Nwongo wa dirama iyi ndi wa u kaidza vhaswa u ri kha vha litshe u thutha thumbu ngauri zwi fhedza zwo vha dzhenisa khomboni.

TSHIVHUMBEO:

- Dirama iyi i na luta luthihi lwo vhumwaho nga mabono mana.
- Bono linwe na linwe li na muhumbulo walo, mihumbulo iyo yo tangana i vhumba muhumbulo muhulwane wa luta lwonolwo. Mihumbulo ya ntha ya tangana i vhumba muhumbulo muhulwane wa dirama/iwongo wa dirama.

Tsumbo:

- Muhumbulo wa Bono la u thoma ndi wa u nea ngeletshedzo matshudeni nga ha vhuteamita.
- Muhumbulo wa Bono la vhuvhili ndi wa u tshinyiwa ha Marubini.
- Muhumbulo wa Bono la vhuraru ndi wa u thutha thumbu ha Marubini.
- Muhumbulo wa Bono la vhuna ndi wa u maliwa ha Marubini a si tsha vha na nwana.

Luta lwa dirama heyi u bva kha Bono la u thoma u swika kha la vhuna ri wana muhumbulo muhulwane wo lunzhedzanaho zwavhudi, une wa vha wa u thutha thumbu ha Marubini a fhedza a sa tsha beba.

NDUGISELO YA TSHITEIDZHI

- Bono liinwe na liinwe musi li tshi fhela hu fanela u vha na ndungiselo ya tshiteidzhi. Fhethuvhupo hu a shanduka na ndungiselo dzi fanela u shanduka na dzone.

- Tsumbo:

-Bono la u thoma li khou tambelwa holoni ho kuvhanganaho vhana vha tshi khou ambiwa navho nga ha vhuteamita.

-Bono la vhuvhili li khou tambelwa hayani ha Marubini he a diwana e na Thumbu, a vho humbula u ya u tolwa ha dokotela.

-Bono la vhuraru li khou tambelwa hayani ha Marubini nga madekwana musi a tshi lora a tshi khou bvisa thumbu.

-Bono la vhuna li khou tambelwa ofisini vhuongeloni hune Marubini a shuma hone. Hezwi zwi amba uri hu fanela u vha na ndungiselo ya tshiteidzhi vhunga fhethuvhupo hu tshi khou shanduka u bva kha bono lino u ya kha liinwe.

Hu na u elela na u lunzhedzana havhudi ha mafhungo othe. Nahone ndila ye mabono a vhewa ngayo ro sedza nzudzanyo ya tshiteidzhi ndi zwavhudi. Hu nga si vhe na u shandula tshiteidzhi ho kalulaho vhukati ha mabono, vhupo na hone hu a elana. Vhatambi vhahulwane a vho ngala u fhira mpimo.

Munwali o kona u bvisela nwongo wa dirama iyi khagala, tshivhumbeo tshayo na kudzudzanyele kwa tshiteidzhi zwo farana nga ndila i fushaho.

[25]

MBUDZISO 14 (Mbudziso pfufhi)**HA U TSA NDI HA U GONYA – LL Mafenya, NA Milubi****Ralutanda – NA Milubi**

- 14.1 -Ndi u ambara kukete kupfufhi kwa musalauno.
-U vha takadza siani la lufuno. (2)
- 14.2 Vha hodelani ya Vuwa Park; vha khou takadzana nga zwa lufuno. (2)
- 14.3 - Vhothe vha funesa tshelede u fhira vhutshilo ha muthu.
- Vhuvhili havho a vha dithonifhi kha mafhungo a zwa vhudzekani/lufuno. (2)
- 14.4 Vha fana kha la uri vhothe vha funana na Sofi/vhuvhili havho vha ita zwa vhufarekano/vhudzekani vhu songo tsiredzeaho/a vha fhulufhedzei kha zwa lufuno. (2)
- 14.5 Vho-Sara vha gungulela Vho-Ralutanda nge vha divha zwauri u khou lenga a tshi bva ha Sofi ane a shuma bekharani, nahone u khou mu fhatela na giratshi. (2)
- 14.6 Hu khou kaidziwa vhanna na vhafumakadzi uri vha fulufhedzee siani la lufuno mitani yavho/vhutshiloni havho. (2)
- 14.7 Ndi u kaidza vhathu uri vha thonifhe vhutshilo ha vhanwe vhathu, vha si vhulaha vha tshi itela tshelede/Ri songo tshila ri sa fhulufhedzei siani la lufuno nahone ri ditsiredze kha zwa vhudzekani/Ndivho ndi ya uri vha tea u litsha maitele a u sa fulufhedzea siani la lufuno. (2)
- 14.8 Ndi a u a fhedza o vhulaha mufumakadzi wawe a si wane na peni zwa mu dzidzivhadzisa. (2)
- 14.9 Zwi amba uri ndi khwine u tou vhulaha muthu – nangoho zwo mbo ralo Vho-Sara vha vhulahiwa, fhedzi ha vha u sokou didzhenisa khomboni vhunga hu si tshe na zwe vha wana ngauri tshelede ya pholisi a yo ngo bva. (2)
- 14.10 Hai, vho vhulaha mufumakadzi wavho nge vha tutuwedzwa nga mufarekano wavho Sofi vha tshi toda tshelede ya dzipholisi. (2)
- 14.11 Hai, a zwo ngo tea ngauri munna ho ngo tea u vhulaha mufumakadzi wawe a tshi itela u wana tshelede/A ri tei u bindudza nga lufu lwa muwe. (2)
- 14.12 Ndi ha u holedza/sasaladza/nyefula/uri koto! Vho-Ralutanda vho dzidzivhala ngauri vho vha vho ita tshituhu tsha u vhulaha mufumakadzi wavho, ngeno na tshelede vha songo tsha i wana (na zwinwevho zwi pfalaho). (3)

[25]

MBUDZISO 15 (Mbuziso ndapfu)***MILOMO YA NUKALA – MP Nefefe***

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re magumoni a memorandumu uyu.

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Arali e kha khoudu 6-7 u wana maraga 4
- Arali e kha khoudu 4-5 u wana maraga 3
- Arali e kha khoudu 1-3 u wana maraga 2

ADENDAMU

Nwongo wa dirama: ndi muhumbulo muhulwane wa dirama/zwe dirama ya disendeka khazwo.

Tshivhumbeo: ndi zwe dirama ya fhatiswa zwone ri tshi sedza ntha na mabono.

Ndugiselo ya tshiteidzhi: ndi u lugisela tshiteidzhi musi bono li tshi fhela uri hu kone u tevhela linwe musi dirama i tshi khou tambiwa zwi kwama na khositshumu (zwiambaro, mavhone, mibvumo/muzika na kushumisele kwa thekholodzhi).

NWONGO:

- Nwongo wa dirama iyi ndi wa uri vhanna/vhokhotsi kha vha litshe u tambudza vhana na vhafumakadzi vhavho ngauri vha fhedza vho wela khomboni. Vho-Bukuṭa vha tambudza Ntshengedzeni lwa vhudzekani ngeno mufumakadzi wavho Vho-Takalani na niwana Tsumbedzo vha tshi vha hambekanya na u vha rwa.

TSHIVHUMBEO:

- Dirama iyi i na ntha tharu dzo vhumbwaho nga mabono.
- Bono linwe na linwe li na muhumbulo walo, mihumbulo iyo yo tangana i vhumba muhumbulo muhulwane wa luṭa lwonolwo. Mihumbulo ya ntha ya tangana i vhumba muhumbulo muhulwane wa dirama/nwongo wa dirama.
- Tsumbo:
Luṭa lwa u thoma, Mabono 1–5
  - Muhumbulo wa Luṭa lwa u thoma ndi wa u sumbedza u shengedzwa ha Tsumbedzo na Ntshengedzeni nga Vho-Bukuṭa. Tsumbedzo u dzulela u gungula, ngeno Ntshengedzeni a sa tsha shuma zwavhuḍi tshikoloni. Muhumbulo wa bono 1; ndi wa u rwiwa ha Tsumbedzo a songo sheledza miri.
Muhumbulo wa bono 2; u tambudzwa ha Ntshengedzeni lwa vhudzekani.

- Kha Luṭa lwa vhuvhili ndingedzo dza u thusa Ntshengedzeni a dzi khou shuma.
Muhumbulo wa bono 1; vhadededzi vha khou ṭodulusa thaidzo ine Ntshengedzeni a vha nayo. Vha ita uri vhabebi vha Ntshengedzeni vha de tshikoloni.
Muhumbulo wa bono 2; vhabebi vha Ntshengedzeni vha ya tshikoloni u pfa thaidzo yawe.
Muhumbulo wa bono 3; Tsumbedzo u gungula nga u sa farwa hawe u fana na Ntshengedzeni.
- Kha Luṭa lwa vhuraru: Ntshengedzeni u wana thuso tshikoloni kha mushumelavhapo na mapholisani. Vho-Bukuṭa vha fhedza vho fariwa.
Muhumbulo wa bono 1; Ntshengedzeni u shavhela ha makhadzi.
Muhumbulo wa bono 2; Ntshengedzeni u ṭodou mila mabodelo a divhulaha.
Muhumbulo wa bono 3; Vho-Takalani na Ntshengedzeni vha ya ha vhashumelavhapo.
Muhumbulo wa bono 4; Vho-Bukuṭa vha rwa Vho-Takalani vha fhedza vha farwa nga mapholisa.

NDUGISELO YA TSHİTEIDZHI:

- Bono ḷınwe na ḷınwe musı ḷı tshı fhela hu fanela u vha na ndungiselo ya tshıteidzhi. Fhethuvhupo hu a shanduka na ndungiselo dzi fanela u shanduka na dzone, vhabvumbedzwa vha bva na u dzhena, vha tshintsha zwiambaro, tshedza tsha mavhone tshı a shandukiswavho, hu di nga na mizika u tea u shanduka zwi tshı tevhedza nyimele/zwiitei. Hezwi zwi shumisa thekhinolodzhi.
- Tsumbo:
Bono ḷa u thoma ḷı khou tambelwa muḍini wa Vho-Bukuṭa, ḷa vhuvhili lufherani lwa u edela lwa Ntshengedzeni, ngeno ḷa vhuraru ḷı tshı khou tambelwa tshikoloni tsha Bababa. Hezwi zwi amba uri hu fanela u vha na ndugiselo ya tshıteidzhi vhunga fhethuvhupo hu tshı khou shanduka.

Hu na u elela havhuḍi ha mafhungo oṭhe. Nahone ndila ye mabono a vhekanywa ngayo khathihıhi na nzudzanyo ya tshıteidzhi ndi zwavhuḍi. Hu nga si vhe na u shandula tshıteidzhi ho kalulaho vhukati ha mabono, vhupo nahone hu a elana. Vhatambi vhahulwane a vho ngo ḍala u fhira mpimo. Thuso ya thekhinolodzhi i nga mbo nanisa nzudzanyo kwayo ya tshıteidzi; ngeno mavhone, khisitshumu zwi tshı nga tou bveledza mateletele a kungaho maṭo u vhona.

Muñwali o kona u bvisela ñwongo wa ḍirama iyi khagala, tshivhumbeo tshayo na kudzudzanyeke kwa tshıteidzhi nga ndila i fushaho.

[25]

MBUDZISO 16 (Mbudziso pfufhi)***MILOMO YA NUKALA – MP Nefefe***

- 16.1 -O vha a sa tsha shuma zwavhuḍi tshikoloni a tshi vhonele e na thaidzo. -O waniwa nga khonani yawe Muofhe bungani la tshikolo a tshi khou toḍou mila mabodelo. (2)
- 16.2 Vhe ofisini ya mushumelavhapo (Vho-Awelani), vho ḍa u toḍa thuso ya Ntshengedzeni we a vha a tshi khou tambudzwa lwa vhudzekani nga khotsi awe (Vho-Bukuḍa). (2)
- 16.3 Vho-Takalani vho ḍo dinalea nga zwe Vho-Bukuḍa vha ita kha niwana wavho, lwe vha fhedzisela vho vhiga mulandu mapholisani. (2)
- 16.4 Vhoṭhe vho vha vha tshi khou tambudziwa nga Vho-Bukuḍa vha tshi sokou fhumula vha sa vha dzhieli vhukando/Ntshengedzeni u tambudzwa lwa vhudzekani nga khotsi awe, ngeno Vho-Takalani vha tshi dzulela u rwiwa na u semiwa nga Vho-Bukuḍa. (2)
- 16.5 Vho-Bukuḍa vho ri vha tshi ṭalutshedziwa nga ha niwana wavho Ntshengedzeni vha halifha vha ri wavho niwana ha na thaidzo, nahone kha litshiwe o ralo. (2)
- 16.6 Muṅwali u khou kaidza vhabebi/vhokhotsi uri vha litshe u tambudza vhana na vhafumakadzi miṅani na shangoni. (2)
- 16.7 Tsha zwiḷa mulovha he vhanna vha vha vha sa ṭhonifhi pfanelo dza vhafumakadzi na vhana vhavho/vha sa langiwi nga ndayotewa ya shango na pfanelo dza vhathu. (2)
- 16.8 Vho tshinya Ntshengedzeni niwana wavho zwi songo tea vha fhedza vha farwa vha valelwa dzhele. (2)
- 16.9 Murero u amba uri muthu a itaho zwo vhihaho na ene u a pfiswa vhuṭungu. Vho-Bukuḍa vho tshinya niwana wavho zwi songo tea; ngauralo Vho-Bukuḍa a vha lilelwi, ndi mbadelo ya mishumo yavho mivhi. (2)
- 16.10 Hai, zwi amba u sedza arali (Ntshengedzeni) e na thumbu. (2)
- 16.11 Ku a pfala; Vho-Takalani sa mubebi/mufumakadzi muṅwe na muṅwe vha tea u tsireledza vhana vhavho musi vha tshi khou tambudzwa ngauri u beba a si u ka muroho. (2)

- 16.12 Ndi tou ri koto! Tshigwevho tshe Vho-Bukuta vha tshi wana tsho vha mbadelo yavho ngauri vho vha vha tshi khou tambudza vhana na mufumakadzi. (3)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25
MARAGAGUTE: 80

RUBRIKI YA U TOLA/MAKA MBUDZISO NDAPFU KHA VHURENDI

KHOUDU	7 Vhuswikeleli ha nthesa 80–100%	6 Vhuswikeleli ha ntha 70–79%	5 Vhuswikeleli ho dziaho 60–69%	4 Vhuswikeleli vhu fushaho 50–59%	3 Vhuswikeleli ho linganelaho 40–49%	2 Vhuswikeleli ha fhasi 30–39%	1 U sa swikelela 0–29%
Zwi re ngomu na luambo	<p>-U talutshedza thoho lwa vhudzivha, zwipida zwothe zwo kwamiwa lu fushaho.</p> <p>-Phindulo yo vhwahalo lwa ntha nthesa: 90%+.</p> <p>Phindulo yo vhwahalo lwa nthesa: 80 – 89%.</p> <p>-Mihumbulo minzhi yo dziaho i khou tandavhudzwa ya tikedzwa u bva kha tshirendo.</p> <p>-U pfesesa lwa nthesa kha lushaka holwu lwa manwalwa na tshirendo.</p> <p>-Mafhungo a re na ndunzhendunzhe.</p> <p>- Mathomo na magumo zwa nthesa.</p> <p>- Mihumbulo yo vhekanywa na u fhatwa zwavhudi</p> <p>-Luambo, khalo na tshitaila zwo vhibvaho, zwi nyanyulaho, zwo lulamaho.</p>	<p>-U talutshedza thoho lu re ntha ha ndinganyo, zwipida zwothe zwo kwamiwa lu vhuudzaho.</p> <p>-Phindulo yo fhelelaho.</p> <p>-Mihumbulo minzhi i pfallaho yo newa, ya tikedzwa zwavhudi u bva tshirendoni.</p> <p>-U pfesesa havhudisa ha lushaka lwa manwalwa na tshirendo</p> <p>-Phindulo yo dzudzanywa zwavhudi.</p> <p>-Mathomo na magumo zwavhudi.</p> <p>-Mafhungo na kuhumbulelele zwi a tevhea nga vhulelu.</p> <p>- Luambo, khalo na tshitaila zwo lulamaho nahone zwo teaho ndivho.</p> <p>Likumedzwa lavhudi.</p>	<p>-U sumbedza u pfesesa ho khetheaho nahone o talutshedza thoho zwavhudi.</p> <p>-Phindulo i no di pfala yo newa.</p> <p>-Miinwe mihumbulo i pfallaho yo newa, hone i si yothe nahone i songo tikedzwa nga ndila yo lavhelelwaho.</p> <p>-Hu na tsumbo ya u pfesesa lushaka lwa manwalwa na tshirendo.</p> <p>-Tshivhumbeo tshi re khagala na nyelelo ya mafhungo a pfallaho.</p> <p>-Marangaphanda na magumo na dziinwe phara zwo dzudzanywa hu na ndunzhendunzhe.</p> <p>-Nyelelo ya phindulo i a kona u tevhelea.</p> <p>- Luambo, khalo na tshitaila hunzhi zwo lulama.</p>	<p>- U talutshedza thoho lwa khwine a hu ngo kwamiwa zwipida zwothe nga vhuudalo.</p> <p>-Hu na dziinwe mbuno dzavhudi dzi tikedzaho thoho.</p> <p>-Vhunzhi ha mafhungo o tikedzwa, fhedzi kanzhi lu sa tou tendisea.</p> <p>-Mutheo wa kupfeseselelwe kwa lushaka lwa manwalwa na tshirendo zwi hone.</p> <p>- Dziinwe tsumbo dza tshivhumbeo.</p> <p>- Phindulo i tahela nyelelo yo dzudzanyiwaho zwavhudi i re na ndunzhendunzhe.</p> <p>-Vhukhaxhi vhuutuku kha luambo, khalo na tshitaila.</p> <p>-Hunzhi zwo tea.</p>	<p>-Ndingedzo zwadzodza u fhindula mbudziso.</p> <p>-Phindulo i tana u pfesesa hu songo yelaho kule na thoho.</p> <p>-Mihumbulo a i kholwisei nahone hu na u tikedza u bva tshirendoni hutuku.</p> <p>-Mugudi ha ngo pfesesa lushaka lwa manwalwa na tshirendo itsho na kathihi.</p> <p>-Phindulo i tana vhupulani ho khakheaho.</p> <p>-Mafhungo ha ngo tevhekana zwavhudi.</p> <p>-Hu na tsumbo dza vhukhaxhi ha luambo. Khalo na tshitaila a zwi tei ndivho ya kuwalele kwa akademi.</p>	<p>-U sa pfesesa thoho.</p> <p>-Phindulo i na ndovhololo nahone tshinwe tshifhinga i tshi amba zwo bvaho.</p> <p>-Muhumbulo a wo ngo ya kule, thalutshedzo yo khakheaho/mihumbulo o a i tikedzwi u bva tshirendoni.</p> <p>-U pfesesa lushaka na tshirendo ha fhasisa.</p> <p>-Likumedzwa la fhasi nahone li tahelaho vhupulani, zwa mbo thithisa nyelelo ya mafhungo.</p> <p>-Vhukhaxhi ha luambo na tshitaila tshi si tshone zwi ita uri tshipida tsha manwalwa hetshi tshi sa bevelele nahone tshitaila a tshi elani na ndivho ya u nwalwa ha akademi.</p>	<p>-Phindulo i na vhusakanyana na thoho fhedzi mafhungo ha tevhelelei, kana o tou bva tshothe.</p> <p>-Ndingedzo ya fhasisa ya u fhindula mbudziso.</p> <p>Mbuno thukhu dzo nwalwaho a dzi na thikhedzo kha tshirendo.</p> <p>-U pfesesa lushaka na tshirendo ha fhasisa.</p> <p>-Zwi a kona u amba uri thoho yo fhindulwa.</p> <p>- A hu na tsumbo ya vhupulani.</p> <p>- Luambo lwa fhasisa.</p> <p>Tshitaila na khalo zwo khakheaho.</p> <p>- A hu na ndunzhendunzhe.</p>
	8–10	7	6	5	4	3	0–2

RUBRIKI YA U MAKA MBUDZISO NDAPFU KHA NGANEA NA DIRAMA: 25

Kha vha dzhie nzhle phambano i re kha kuavhele kwa maraga kha tshivhumbeo na zwi re ngomu

KHOUDU NA KUAVHELE KWA MARAGA		ZWI RE NGOMU (15)		TSHIVHUMBEO NA LUAMBO (10)
		Utalutshedza thoho. Vhudzivha ha mihumbulo, u tikedza na u pfesesa tshibveledzwa.		Tshivhumbeo, nyelelo i re na ndunzhendunzhe na likumedzwa. Luambo, khalo na tshitaila zwo shumiswaho kha phindulo.
<i>Khoudu 7</i> 80–100%	Vhuswikeleli ha nthesa Maraga: 12–15	<ul style="list-style-type: none"> U talutshedza thoho lwa vhudzivha, zwipiḁa zwothe zwo kwamiwa nga vhuḁalo. Phindulo ya nthentesasa: 90%+. Phindulo ya nthesa: 80 – 89%. Mihumbulo minzhi ya vhudzivha i tikedzwa u bva kha tshibveledzwa. U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa maḁwalwa na tshibveledzwa. 	Vhuswikeleli ha nthesa Maraga: 8–10	<ul style="list-style-type: none"> Tshivhumbeo tshi re na ndunzhendunzhe. Marangaphanda na magumo zwa nthesa. Mihumbulo ya dzudzanywa zwavhuḁi nahone yo fhatwa zwavhuḁi. Luambo, khalo na tshitaela zwo vhibvela, zwi a nyanyula nahone zwo lulama.
<i>Khoudu 6</i> 70–79%	Vhuswikeleli ha nthā Maraga: 11	<ul style="list-style-type: none"> U talutshedza thoho lwa nthā ha ndinganyo, zwipiḁa zwothe zwo kwamiwa lwo linganaho. Phindulo yo dodombedzwaho. Ho newa mihumbulo minzhi i pfalaho, i tikedzwaho u bva kha tshibveledzwa. U pfesesa lushaka lwa maḁwalwa na tshibveledzwa havhuḁisa. 	Vhuswikeleli ha nthā Maraga: 7	<ul style="list-style-type: none"> Phindulo yo dzudzanywa zwavhuḁi. Marangaphanda na magumo zwavhuḁi. Mihumbulo na kuhumbulele zwi a tevhelelea. Luambo, khalo na tshitaila zwo lulama nahone zwo tea ndivho. Likumedzwa lavhuḁi.
<i>houdu 5</i> 60–69%	Vhuswikeleli ho dziaho Maraga: 9 of 10	<ul style="list-style-type: none"> U sumbedza u pfesesa nahone a talutshedza thoho zwavhuḁi. Phindulo yo dodombedzwa lwa khwine. Miḁwe mihumbulo i pfalaho yo newa, fhedzi hu si yothe nahone i sa tikedziwe nga ndila yo lavhelelwaho. Hu na tsumbo ya u pfesesa lushaka lwa maḁwalwa na tshibveledzwa. 	Vhuswikeleli ho dziaho Maraga: 6	<ul style="list-style-type: none"> Tshivhumbeo tshi re khagala na nyelelo ya mihumbulo i re na ndunzhendunzhe. Marangaphanda na magumo na dziḁwe phara zwo dzudzanywa hu na ndunzhendunzhe. Nyelelo ya mihumbulo i a kona u tevhelelea. Luambo, khalo na tshitaila vhunzhi hazwo zwo lulama.

<i>Khoudu 4</i> 50–59%	Vhuswikeleli vhu fushaho Maraga: 8	<ul style="list-style-type: none"> • U t̄alutshedza t̄hoho lwa khwine, a si zwothe zwip̄ida zwo kwamiwaho nga v̄hudalo. • Hu na dziñwe mbuno dzi tikedzaho t̄hoho. • Mihumbulo minzhi yo tikedzwa fhedzi a hu na vhuṭanzi vhu p̄falaho/tendiseaho. • U p̄fesesa lushaka lwa mañwalwa na tshibveledzwa lwa mutheo. 	Vhuswikeleli vhu fushaho Maraga: 5	<ul style="list-style-type: none"> - Hu na dziñwe tsumbo dza tshivhumbeo. - Phindulo i t̄ahela nyelelo yo dzudzanyiwaho zwavhudi i re na ndunzhendunzhe. - Vhukhaxhi vhuṭuku ha luambo, khalo na tshitaila hunzhi zwo tea. -Kanzhi hu na ndunzhendunzhe kha dziphara.
<i>Khoudu 3</i> 40–49%	Vhuswikeleli ho linganelaho Maraga: 6 of 7	<ul style="list-style-type: none"> • Ndingedzo zwadzo dza u fhindula mbudziso. • Mbudziso yo fhindulwa hu na vhudzivha vhuṭukusa. • Mihumbulo a i tuṭuwedzi nahone hu na u tikedza huṭuku zwi bvaho kha tshibveledzwa. • Mugudi ha ngo vhuya a p̄fesesa lushaka lwa mañwalwa na tshibveledzwa. 	Vhuswikeleli ho linganelaho Maraga: 4	<ul style="list-style-type: none"> - Tshivhumbeo tshi sumbedza u shaea ha vhupulani. - Mafhungo ha ngo dzudzanywa lune a tevhekana. - Tsumbo dza vhukhaxhi ha luambo. Khalo na tshitaila a zwo ngo tea ndivho ya mañwalwa a akademi. Phara dzo khakhea.
<i>Khoudu 2</i> 30–39%	Vhuswikeleli ha fhasi Maraga: 5	<ul style="list-style-type: none"> • U p̄fesesa t̄hoho ha fhasisa. • Phindulo yo ḍala ndovhololo nahone huñwe yo bva. • Mihumbulo a si ya vhudzivha, t̄alutshedzo yo khakheaho/Mihumbulo a i tikedzwi zwi tshi bva kha tshibveledzwa. • U p̄fesesa ha fhasi lushaka lwa mañwalwa na tshibveledzwa. 	Vhuswikeleli ha fhasi Maraga: 3	<ul style="list-style-type: none"> - Likumedzwa la fhasi nahone li t̄ahelaho tshivhumbeo tsho pulaniwaho zwi thithisa nyelelo ya muhumbulo. - Luambo lwo khakheaho na tshitaila tshi si tshone zwi ita uri zwo ñwalwaho zwi si vhe zwa vhukuma nahone tshitaila a tsho ngo tea ndivho ya u ñwala ha akademi. - Phara dzo khakhea.
<i>Khoudu 1</i> 0–29%	U sa swikelela Maraga: 0–5	<ul style="list-style-type: none"> • Phindulo i sumbedza vhuñwe vhushaka na t̄hoho fhedzi mihumbulo i a konḍa u tevhelela nahone/kana yo bva tshoṭhe. • U kundelwa kha ndingedzo ya u fhindula mbudziso. Mbuno thukhu dzo lulamaho a dzi na thikhedzo u bva kha tshibveledzwa. • U kundelwa u p̄fesesa lushaka lwa mañwalwa na tshibveledzwa. 	U sa swikelela Maraga: 0–2	<ul style="list-style-type: none"> - Zwi a konḍa u amba arali mbudziso yo fhindulwa. - A hu na tsumbo ya tshivhumbeo tsho pulaniwaho hu na thevhekano. - Luambo lwa fhasi-fhasi. Tshitaila na khalo zwo khakheaho. - A hu na dziphara kana ndunzhendunzhe.